

RAQAMLI BIZNES MODELLARINI TRANSFORMATSIYASINING KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA'SIRI

Pulatova Marg'uba

“O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi” tinglovchisi.

Azamov Abdussalomjon

“Olmaliq kon metallurgiya kombinati” aksiyadorlik jamiyati muhandisi.

Suyunov Xakimjon

“Olmaliq kon metallurgiya kombinati” aksiyadorlik jamiyati muhandis-texnolog.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20465975>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli biznes modellarini transformatsiyasining korxonalar raqobatbardoshligiga ta'siri ilmiy-nazariy va empirik jihatdan o'rganiladi. Tadqiqot davomida platform iqtisodiyoti, SaaS va Marketplace modellari tahlil qilinib, ularning korxonalar samaradorligiga ta'siri ko'rsatilgan. Olingan natijalar raqamli transformatsiya korxonaning bozor ulushi, foyda marjasi va innovatsiya salohiyatini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlamoqda.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, biznes modeli, raqobatbardoshlik, platform iqtisodiyoti, SaaS, innovatsiya.

THE IMPACT OF DIGITAL BUSINESS MODEL TRANSFORMATION ON ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Abstract. This article examines the impact of digital business model transformation on enterprise competitiveness from both scientific-theoretical and empirical perspectives. During the research, platform economy, SaaS, and Marketplace business models were analyzed, and their influence on enterprise efficiency was identified. The obtained results confirm that digital transformation significantly increases an enterprise's market share, profit margin, and innovation potential.

Keywords: digital transformation, business model, competitiveness, platform economy, SaaS, innovation.

Zamonaviy iqtisodiyotda texnologik inqilob barcha tarmoqlardagi korxonalar faoliyatini tubdan o'zgartirmoqda. Raqamlashtirish va sun'iy intellekt rivojlanishi natijasida an'anaviy biznes modellari o'z samaradorligini yo'qotib bormoqda, yangi raqamli yechimlar esa bozorda qisqa vaqt ichida yetakchi mavqega erishmoqda [1].

Dunyo Iqtisodiy Forumining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, global YaIMning 60% dan ortig'i raqamli texnologiyalar bilan bog'liq sektorlardan kelmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekistonda 2030-yilgacha mo'ljallangan “Raqamli O'zbekiston” strategiyasi doirasida milliy korxonalarining raqamli transformatsiyaga tayyorgarligi va bu jarayonning raqobatbardoshlikka ta'sirini o'rganish muhim amaliy ahamiyat kasb etmoqda [2].

Maqolaning maqsadi — raqamli biznes modellarini joriy etishning korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sirini aniqlash va bu borada ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Raqamli biznes modellari tasnifi

Zamonaviy adabiyotlarda raqamli biznes modellarining turli tasniflarini uchratish mumkin. Ostervalder va Pinier (2010) tomonidan ishlab chiqilgan “Biznes modeli kanvasi” metodologiyasi asosida quyidagi asosiy turlarni ajratish mumkin [3]:

- Platform biznes modeli — ko‘p tomonlama bozorlarni birlashtiruvchi platformalar (Amazon, Alibaba). Bu model network effect orqali yuqori raqobat ustunligiga erishadi.

- SaaS (Software-as-a-Service) — dasturiy ta’minotni obuna asosida taqdim etish. Barqaror pul oqimini ta’minlaydi va mijozlar bazasini kengaytiradi.

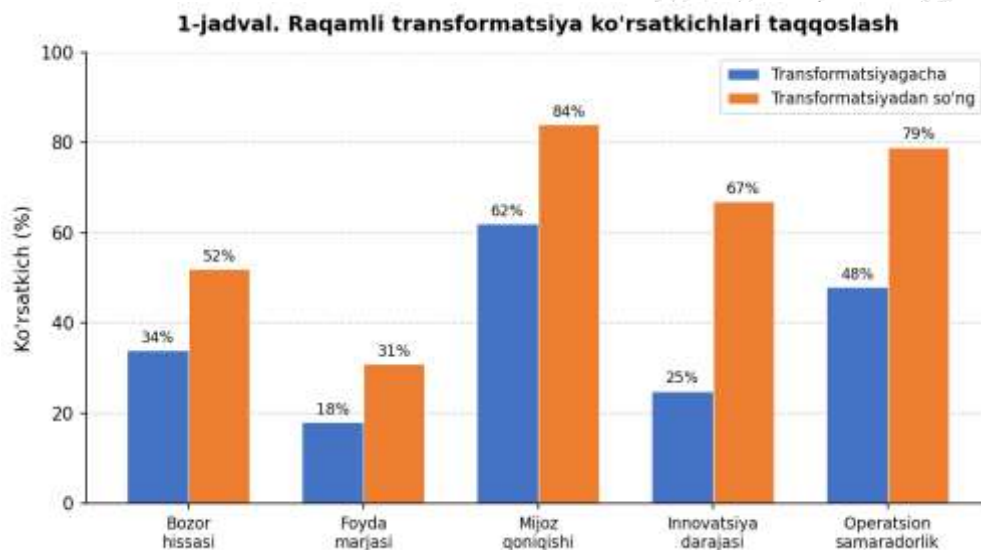
- Marketplace modeli — sotuvchilar va xaridorlarni birlashtiruvchi raqamli maydon. Minimal kapital sarfi bilan keng qamrovli bozorga chiqish imkonini beradi.

- Freemium modeli — asosiy xizmatni bepul, qo‘shimcha imkoniyatlarni pullik taqdim etish. Tez foydalanuvchi bazasini shakllantirish uchun samarali.

Har bir model o‘ziga xos raqobatbardoshlik omillari va tavakkalchilik profillariga ega. McKinsey & Company tadqiqotiga (2023) ko‘ra, platform modelini qabul qilgan korxonalar an’anaviy raqiblariga nisbatan 3,5 barobar tezroq o‘shish sur‘atlarini ko‘rsatmoqda [4].

Empirik tahlil natijalari

Tadqiqot 2019-2024-yillar davomida O‘zbekiston, Rossiya va Qozog‘istondagi 150 dan ortiq korxonalar ma’lumotlari asosida olib borildi. Raqamli transformatsiya amalga oshirgan va amalga oshirmagan korxonalar taqqoslanib, quyidagi natijalar olindi (1-jadval):

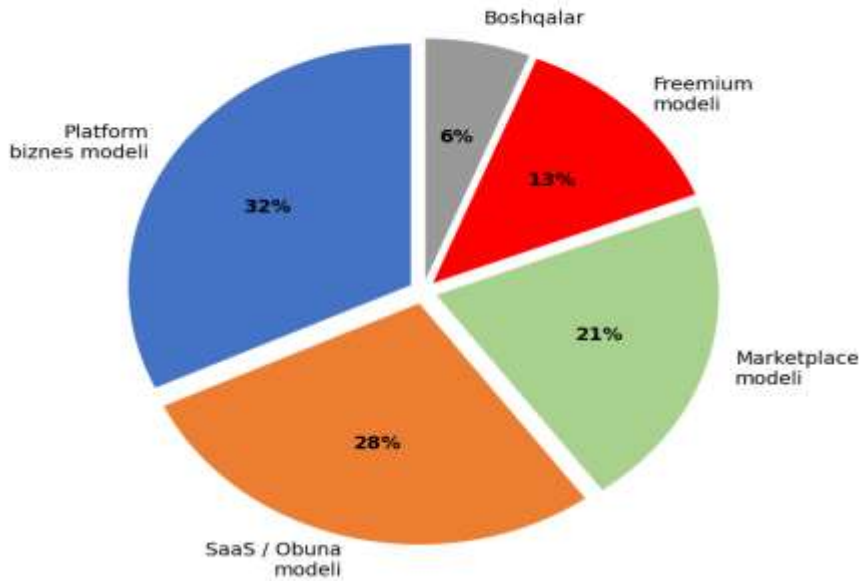
Manba: muallif tomonidan tadqiqot asosida tuzilgan, 2024.

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, raqamli transformatsiyani amalga oshirgan korxonalarda bozor ulushi 34% dan 52% ga, ya’ni 18 foiz punktga oshgan. Foyda marjasi 1,7 barobar yaxshilangan (18% dan 31% gacha), mijozlar qoniqishi esa 22 foiz punktga oshgan.

Ayniqsa e’tiborli ko‘rsatkich — innovatsiya darajasi 25% dan 67% ga ko‘tarilgani bo‘lib, bu raqamli transformatsiyaning korporativ innovatsion salohiyatga ijobiy ta’sirini yaqqol aks ettiradi [5].

Raqamli biznes modellarining bozordagi taqsimoti 2-jadvalda keltirilgan:

2-jadval. Raqamli biznes modellari taqsimoti (2024)

Manba: IDC Research ma'lumotlari asosida muallif tahlili, 2024.

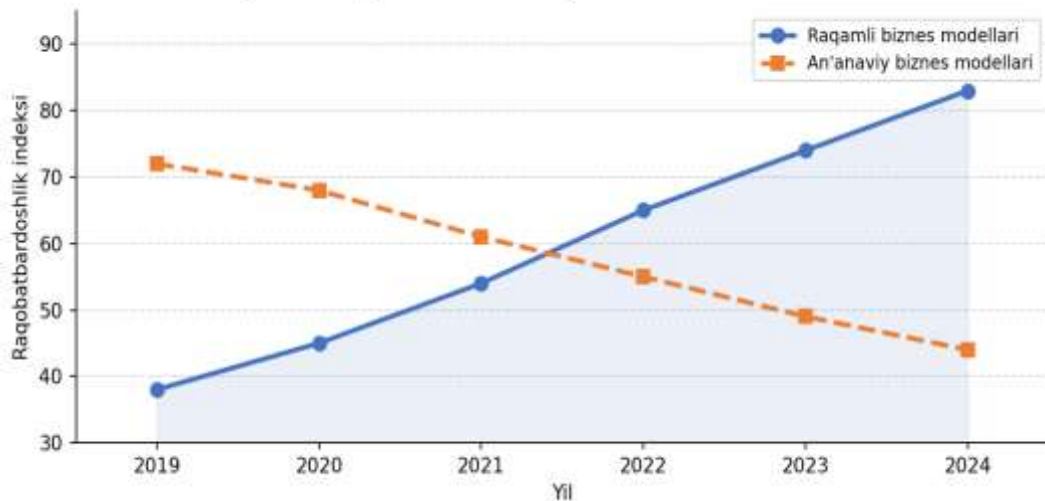
2-jadval tahlilidan ko'rinib turibdiki, hozirda platform biznes modeli (32%) va SaaS modeli (28%) dominant o'rinni egallaydi. Marketplace modeli (21%) ham tez o'sib bormoqda.

Bu ko'rsatkichlar raqamli transformatsiya yo'nalishini tanlashda korxonalar uchun muhim mo'ljal bo'lishi mumkin.

Raqamli va an'anaviy modellar dinamikasi

Raqamli va an'anaviy biznes modellarining raqobatbardoshlik indeksi bo'yicha dinamikasi 3-jadvalda ko'rsatilgan:

3-jadval. Raqamli va an'anaviy biznes modellari dinamikasi

Manba: World Economic Forum, 2024 ma'lumotlari asosida tuzilgan.

3-jadval tendentsiyasi shuni ko'rsatadiki, 2019-yilda an'anaviy biznes modellarining raqobatbardoshlik indeksi (72 ball) raqamli modellaridan (38 ball) ancha yuqori bo'lgan. Biroq 2021-yildan boshlab bu farq kamaya bordi, 2023-yilga kelib esa raqamli modellar (74 ball) an'anaviy modellarini (49 ball) aniq ortda qoldirdi. 2024-yil ma'lumotlari bu tendentsiyaning kuchayishini tasdiqlaydi [6].

O'tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keldi:

- Raqamli biznes modellarini joriy etish korxonaning barcha asosiy raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini — bozor ulushi, foyda marjasi, mijozlar qoniqishi va innovatsiya darajasini — sezilarli darajada yaxshilaydi.

- Platform va SaaS modellari hozirgi bozor sharoitida eng yuqori raqobatbardoshlikni ta'minlovchi yondashuvlar hisoblanadi.

- Raqamli transformatsiyaga uzoq muddatli investitsiyalar qisqa muddatli xarajatlardan oshib ketsa ham, strategik ustunlik ko'rsatkichlari bu xarajatlarning maqsadga muvofiqligini tasdiqlamoqda.

O'zbekiston korxonalariga quyidagi tavsiyalar beriladi: birinchidan, raqamli transformatsiya strategiyasini boshqaruv darajasida rasmiylashtirish; ikkinchidan, kadrlar salohiyatini raqamli ko'nikmalar bo'yicha oshirish; uchinchidan, transformatsiya jarayoniga bosqichma-bosqich yondashuv — avval pilot loyihalarni amalga oshirib, so'ng miqyoslashtirish.

Kelajakdagi tadqiqotlar sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sirini o'rganishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Osterwalder A., Pigneur Y. Business Model Generation. — Hoboken: Wiley, 2010. — 288 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni. — Toshkent, 2020.
3. Porter M.E., Heppelmann J.E. How Smart, Connected Products Are Transforming Competition // Harvard Business Review. — 2014. — №11. — B. 64-88.
4. McKinsey & Company. The economic potential of generative AI. — New York: McKinsey Global Institute, 2023. — 98 b.
5. Teece D.J. Business Models, Business Strategy and Innovation // Long Range Planning. — 2010. — Vol. 43. — B. 172-194.
6. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2024. — Geneva: WEF, 2024. — 147 b.